

Анотація. У даній статті висвітлюються основні особливості зонування національних парків в ряді держав, в т.ч. і в Україні. Визначаються особливості співвідношення між розмірами заповідного ядра та загальною площею парку.

Ключові слова: національний парк, Міжнародний союз охорони природи, функціональне зонування, заповідне ядро.

Постановами урядів або ж природоохоронних організацій передбачається виділення функціональних зон для більш ефективного виконання всіх покладених на національні парки (далі - НП) завдань. Проте єдиної уніфікованої системи щодо розподілу територій між такими зонами не існує. В різних країнах, у різних парках їх кількість та співвідношення між ними коливається. Це становить одну з ключових проблем для сучасної природоохоронної діяльності. Крім того самі зони не просто іменуються по-різному, а й виконують дещо відмінні функції.

Дана проблема постає досить гостро у зв'язку з обмеженістю досліджень подібного напрямку та даних, на які можна було б спиратися. Вітчизняному науковцям а тим більше практикам заповідної справи доступні переважно публікації, що стосуються українських або російських національних парків. Проте для об'єктивного визначення «правильності» створеного зонування необхідно вивчення міжнародного досвіду. В цьому можуть допомогти звіти МСОП та ООН, сайти служб національних парків та конкретних НП, законодавчі бази країн світу, а також численні наукові публікації за даним напрямком. При цьому питання самої структури розміщення зон у межах тих чи інших національних парків світу залишається проблемним.

Дана стаття присвячена вивченню та узагальненню даних щодо зонування національних парків у різних державах та порівняння з існуючим в українських. Дослідження направлене на пошук найбільш раціональної системи управління даними природоохоронними об'єктами, а головним чином визначення необхідної частки заповідного ядра в національних парках. До того ж варто розглянути існуючі моделі функціонування установ подібного рангу в Україні та інших державах.

Згідно МСОП (Міжнародний союз охорони природи) національний парк – це охоронна територія, призначена переважно для захисту екосистем і екологічного туризму. Природна ділянка суші та/або моря, що призначена для:

- а) захисту екологічної цілісності однієї або більше екосистем для нинішнього та майбутніх поколінь;
- б) виключення розробок чи діяльності, що суперечить призначенню ділянки;
- в) забезпечення духовних, наукових, просвітницьких, рекреаційних та туристичних можливостей, сумісних з інтересами збереження оточуючого середовища та культури. [12]

В одному зі звітів даної природоохоронної організації зазначено, що для об'єктивного поєднання функцій охорони природи та збереження біорізноманіття і задоволення потреб людини, створюються зони, у яких встановлюються різноманітні цілі управління та закономірно змінюється інтенсивність господарської діяльності. Крім того наголошується на невід'ємності даної частини управління парками. Основна зона – заповідна, яка захищає місця проживання рідкісних видів або вразливі чи унікальні біоми. Вона оточена буферною територією, що дозволяє певну діяльність, проте основна її мета – ізоляція ядра. Можливе також виділення території господарської діяльності та туризму [10].

Загалом держави намагаються опиратися у своїй природоохоронній діяльності на такого роду рекомендації. Проте у кожній державі або групі країн існують свої варіації. Розглянемо деякі із них.

Система зонування парків Канади складається з п'яти функціональних зон:

1. Спеціального збереження, для районів, де зберігаються особливо важливі або вразливі ресурси. Заборонене відвідування;
2. «Дика», для великих територій, що є яскравими представниками екосистем парку та активно підтримуються. Можливе відвідування обмеженої кількості рекреантів;
3. Оточуючого природного середовища, для областей, які зберігаються в природному стані, хоча їх використання дозволяється більше, ніж попередньої зони; Дозволяється обмежений доступ транспорту;
4. Відпочинку на природі, для областей, розрахованих на широке коло можливостей для використання в освіті, відпочинку. Дозволяється пересування на моторизованому транспорті;
5. Паркового сервісу, де знаходяться установи сфери послуг та адміністрація парку [4].

Досить розширеним та добре аргументованим є зонування НП Російської Федерації:

- заповідна зона призначена для збереження унікальних та еталонних природних комплексів та може охоплювати території міграції тварин, витoki найбільш значних рік, басейни живлення мінеральних джерел, ділянки, що являють собою науковий інтерес для спостереження за природними процесами без втручання людини. Господарська діяльність та рекреація заборонені.

- зона заказників (особливо охоронна зона) включає особливо цінні природні комплекси, території пам'яток природи та інші особливо цінні об'єкти, що відрізняються високим ступенем вразливості. Транзит відвідувачів через зону дозволяється лише по екологічних стежках та туристичних маршрутах із дотриманням особливого режиму охорони. Господарська діяльність тут обмежується ліквідацією наслідків стихійних лих.

- рекреаційна зона охоплює мальовничі ландшафти серед лісової чи іншої рослинності, лісопарки та аквапарки, пікнікові галявини та популярні рекреаційні об'єкти, об'єднані облаштованою дорожньо-стежковою мережею. Режим охорони в цій зоні повинен бути орієнтований на збереження біологічного різноманіття та рекреаційних ресурсів. Господарська діяльність орієнтована на ландшафтні вирубки та деякі види рубок догляду, попередження рекреаційної дигресії ландшафтів та ліквідації негативних наслідків рекреації. Тут дозволяється любительська риболовля, збір грибів, ягід, горіхів.

- зона екологічного або пізнавального туризму виділяється вздовж туристичних маршрутів з базами, бівачними галявинами, видовими майданчиками. Якщо такі маршрути проходять через рекреаційну зону, то не виділяють спеціальну зону пізнавального туризму.

- зона охорони історико-культурних об'єктів виділяється навколо монастирських комплексів середньовіччя, інших пам'яток археології, історії та культури, що визначають «обличчя» даного парку, мають статус державних або місцевих пам'яток. Вони мають бути об'єднані туристичними маршрутами.

- зона обслуговування відвідувачів розташовується поряд з об'єктами туристичного сервісу, музейних експозицій, екологічних центрів і т.д.

Якщо на території парку проживає корінне населення, то при зонуванні додатково виділяють зону традиційного екстенсивного природокористування. Якщо територія НП має вихід до державного кордону, знаходиться поблизу охоронних об'єктів Міністерства оборони РФ або поряд з іншими охоронними об'єктами, то виділяють зони спеціального режиму [7].

В одному з найвідоміших парків Африки, Серенгеті, виділяють три зони: дику, низького та високого використання [11].

В українському законодавстві передбачене створення у межах національних парків 4 функціональних зон: заповідної, регульованої та стаціонарної рекреації, господарської зони [1].

Попри всі відмінності заповідне ядро (зона) дійсно є головним та присутнє у кожному парку будь-якої держави. Проте частка його коливається від зовсім невеликої (2 % у НП Букхансан у Південній Кореї) до величезної (89 % у НП Йосеміті у США). Згідно ряду постанов у ФРН $\frac{3}{4}$ площі парку має здійснювати саме захисну функцію (хоча на даний час не всі НП мають відповідне зонування). Такі ж різкі коливання характерні і для українських парків. Невеликий відсоток мають Нижньосулський (6 %), Подільські Товтри (12,6 %), Сколівські Бескиди (12,7 %) та Синевір (14,4 %). Найбільшу заповідну зону має Азово-Сиваський національний парк – 74,7 %. Подібні варіації пояснюються особливостями розташування парків та їх рекреаційною привабливістю. Так Азово-Сиваський НП являє собою засушливу низовину з солончаковими відкладами та акваторію затоки Сиваш. У той час як НП «Подільські Товтри» охороняє головним чином геологічні пам'ятки та розташовується в районі досить давнього освоєння. Дещо інша ситуація спостерігається у парках Шацький та Синевір. Дані території надзвичайно привабливі для відпочинку і є відомими рекреаційними зонами [2; 3; 4; 5; 6].

Важливим питанням є також структура зонування – особливості розміщення функціональних зон в національних парках. У статті В.П. Чижової [9] на базі вивчення національних парків РФ виділяються наступні моделі зонування:

1. Концентричний або моноцентричний, коли заповідне ядро парку займає одну компактну ділянку, розташовану в центральній частині. Від центра до периферії у вигляді концентричних смуг знаходяться інші функціональні зони, і в цьому ж напрямку зменшується суворість режиму охорони та збільшується антропогенне, в основному рекреаційне, навантаження.

2. Лінійний. Характерний для парків, територія яких витягнута вздовж узбережжя моря, озера чи великої річки. В цьому випадку найближчими до узбережжя будуть рекреаційна та зона обслуговування відвідувачів. А заповідна буде найбільш віддаленою.

3. Поліцентричний. Йому відповідають НП, розташовані в районах старого освоєння і з відсутніми величезними масивами природних ландшафтів. Заповідна зона складається із багатьох розрізнених ділянок, представлених різними ландшафтами [9].

В Україні не має чіткої системи та уніфікованих рекомендацій щодо розміщення зон в національних парках. Проте відмічається найбільша ефективність функціонування НП у випадку розміщення заповідної зони в центрі парку. Таке зонування найбільш яскраво виражене у НП «Гомільшанські ліси», де ядро знаходиться майже у центрі, оточене кільцями інших зон. Для найбільшого національного парку України «Подільські Товтри» характерна поліцентрична модель – утворено понад

10 кластерів із суворою заповідністю, що «розкидані» по території всього парку. «Дворічанський» НП може бути прикладом лінійної моделі [2; 8].

Таким чином Україна керується рекомендаціями міжнародної спільноти у своїй природоохоронній діяльності. Недоліком вітчизняної системи національних парків є недостатньо розвинена інформаційна мережа, що перешкоджає об'єктивному висвітленню реальної ситуації на сьогодні.

Особливостями подальшого дослідження є вивчення особливостей зонування та функціонування системи національних парків України, синтез отриманої інформації та визначення найбільш ефективного способу поділу території парку на зони.

Література

1. Закон України «Про природно заповідний фонд» // Відомості Верховної Ради. – 1992. - № 34. – С. 502.
2. Офіційний сайт НП «Подільські Товтри» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: www.tovtry.com
3. Сайт НП «Берхтесгаден» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.nationalpark-berchtesgaden.bayern.de/>
4. Служба національних парків Канади [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.pc.gc.ca/eng/index.aspx>
5. Служба національних парків США [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.nps.gov/index.htm>
6. Україна Інкогніта [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://ukrainaincognita.com>
7. Федеральный закон от 14 марта 1995 г. N 33-ФЗ "Об особо охраняемых природных территориях" / Спосіб доступу: URL: <http://www.zgf.de>
8. ХООО «Зеленый Фронт» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.zfront.org/chast-harkovskogo-lesoparka-stala-obektom-prirodno-zapovednogo-fonda/>
9. Чижова В.П. Методика зонирования национальных парков [Текст] / Чижова В.П. // Южно-Российский вестник геологии, географии и глобальной энергии. – 2006. - № 3. – С. 105-123.
10. Dudley N. The future development of the categories system [Text] / Dudley N., Harrison J., Rosabal P. // PARKS. - Vol 14. - No 3 PROTECTED AREA CATEGORIES 2004
11. Serengeti National Park. General management plan 2006 – 2016 [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.zgf.de>
12. Stuart Chape, Simon Blyth, Lucy Fish, Phillip Fox and Mark Spalding 2003 United Nations List of Protected Areas. – Cambridge, 2003.

Аннотация. Л. В. Удод *Проблемы зонирования национальных парков.* В работе представлены основные особенности зонирования национальных парков в некоторых государствах, в т.ч. и в Украине. Определяются особенности соотношения размеров заповедного ядра по отношению к площади парка.
Ключевые слова: национальный парк, Международный союз охраны природы, функциональное зонирование, заповедное ядро.

Abstract. L. Udod *Problems of zoning of national parks.* The paper presents the main features of zoning of national parks in some countries, including and Ukraine. The features of the size distribution between protected zone and other parts of territorial and functional structure of parks are defined.

Keywords: national park, the International Union for Conservation of Nature, functional zoning, reserve core.

Поступила в редакцию 31.01.2014 г.